

УДК 377.091.3-028.27.016:8

DOI <http://doi.org/10.5281/zenodo.2647166>

МЕНТАЛЬНІ КАРТИ ПРИ ВИКЛАДАННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ У ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНО- ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

Ірена Погребенник

У статті представлено ментальні карти як один із шляхів покращення якості знань на уроках української мови і літератури у закладах професійно-технічної освіти; у процесі роботи з ними учні можуть заповнити прогалини у фактичних знаннях та вміннях, необхідних для української мови і літератури, розвинути навички навчально-пізнавальної діяльності, а викладач, може покращити рівень розвитку особистісних якостей учнів. Ментальні карти сприяють поліпшенню пам'яті учнів, розвитку вміння формулювати та висловлювати власну думку, творчих здібностей та допомагають організувати успішну взаємодію викладача й учнів на уроці української мови і літератури.

Одним зі шляхів покращення якості знань на уроках української мови і літератури у закладах професійно-технічної освіти є створення ментальних карт (карт знань, інтелектуальних карт, асоціативних карт). На прикладі ментальних карт «Послідовність розбору речення» та «Літературні стилі» автор аргументує доречність їх використання на уроках, оскільки вони дають змогу сприйняти матеріал цілісно, провокуючи осмислене запам'ятовування та розуміння. Автор наголошує, що сучасний педагог повинен впроваджувати новітні технології в освітню діяльність, а переваги використання ментальних карт мають стимулювати його до цього.

Визначено, що ментальні карти допомагають одночасно утримувати у свідомості значну кількість інформації, встановлюючи смислові зв'язки між її частинами, що дозволяє швидко відтворити знання, а також систематизувати й структурувати навчальний матеріал; на уроках української літератури ментальні карти доцільно використовувати при вивченні поезії, написанні власного висловлення чи есе. Широке застосування ментальних карт у навчальному процесі, їх різноманіття сприяє подальшим дослідженням проблеми, а їхні очевидні переваги – її практичному використанню у закладах професійно-технічної освіти.

Ключові слова: ментальна карта, міждисциплінарний дискурс, інформаційно-комунікаційні технології, інтерактивні методи, навчально-пізнавальна діяльність.

Постановка наукової проблеми та її значення. Концепції Нової української школи, що наразі активно впроваджуються в освітній процес, передбачають розвиток восьми ключових компетентностей, однією з яких є інформаційно-цифрова. Вона означає «впевнене, а водночас критичне застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для створення, пошуку, обробки, обміну інформацією на роботі, в публічному просторі та приватному спілкуванні» [5; с. 11]. Своєрідним «наслідком» освоєння такої компетентності мала б стати поява висококваліфікованих спеціалістів, інформаційно й медіа-грамотних, що володіють новими технологіями, а отже здатні конкурувати на ринку праці. Таким чином провадження комп'ютерно орієнтованої освіти набуває першочергового значення в умовах сучасності. Проте перед педагогом у закладах професійно-технічної освіти постає ще одне, не менш вагоме завдання – відшукати прийоми, форми і засоби подачі навчального матеріалу, які б, з одного боку, продовжували розвивати ключові компетентності НУШ, а з іншого, сприяли ефективнішому засвоєнню начального матеріалу та заповненню лакун шкільної освіти. За таких умов одним із найдієвіших способів подачі навчального матеріалу, що набуває

широкого використання у сучасній комп'ютерно орієнтованій освіті, є ментальні карти (інтелектуальні карти, «карти знань»). Їх впровадження на уроках української мови і літератури дозволяє швидко систематизувати здобуті раніше знання, виявити прогалини у них та активізувати пізнавальну діяльність учнів у закладах професійно-технічної освіти.

Аналіз попередніх досліджень. Проблеми та перспективи використання ментальних карт у навчальному процесі розглядали у своїх працях переважно закордонні вчені Т. Б'юзен, Б. Санто, Б. Твісс, Р. Фостер, В. Хартман, Й. Шумпетер. Серед українських дослідників інтелектуальних карт можемо виділити О. Литвиненко, Р. Медведева, М. Черній та І. Шахіну. Проте їхні праці мають переважно оглядовий характер і стосуються історії розвитку ментальних карт, техніки їх створення, загальних недоліків у процесі запровадження.

До спеціальних праць, присвячених використанню ментальних карт у вивченні певних предметів, зараховуємо роботи А. Гордєєвої, В. Машкіної, С. Процької. Проте досі немає досліджень застосування ментальних карт на уроках української мови і літератури, і зокрема у закладах професійно-технічної освіти, що обумовлює актуальність теми статті.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є розглянути особливості застосування ментальних карт на уроках української мови і літератури у закладах професійно-технічної освіти, а також визначити їх ефективність у процесі навчання. Реалізація мети передбачає розв'язання таких завдань – визначити переваги використання ментальних карт, з'ясувати й обґрунтувати доречність їх застосування на різних етапах уроків української мови та літератури.

Виклад основного матеріалу. Актуальною проблемою професійно-технічної освіти сьогодні є пошук шляхів покращення якості знань. Особливо це стосується загальної освіти, адже учні професійно-технічних навчальних закладів поєднують її із професійним навчанням, а для здобуття повної загальної середньої освіти здають зовнішнє незалежне оцінювання в таких самих умовах як і випускники шкіл, гімназій та ліцеїв. Тому викладач закладів професійно-технічної освіти має будувати сучасний урок із врахуванням цих тверджень.

До причин, які впливають на успішність учнів на уроках української мови і літератури, зараховуємо такі:

1. Очевидні прогалини у фактичних знаннях та вміннях, необхідних для цього предмета (наприклад, сприймання тексту на слух та відтворення почутого, формулювання власної думки, порівняння героїв твору тощо), та у навичках навчально-пізнавальної діяльності, через що знижується темп роботи.

2. Недостатній рівень розвитку й вихованості особистісних якостей, що не дозволяє учневі виявляти самостійність, наполегливість, організованість та інші якості, необхідні для успішного навчання [4].

Кожну з цих причин можна подолати в процесі навчання шляхом підбору ефективних методів та прийомів. Сучасні підходи до викладання, зокрема застосування інтерактивних методів, дозволяють зробити сам процес навчання цікавим та пізнавальним. Це вирішує проблему із недостатнім рівнем розвитку особистісних якостей, оскільки привертає увагу учня та дозволяє утримувати її впродовж уроку, але заповнення прогалин у знаннях і вміннях потребує більш серйозного підходу до організації навчального процесу.

Останнім часом у міждисциплінарному дискурсі все частіше з'являється термін «ментальна карта». Її називають по-різному – mind-map, карта знань, схема мислення, карта розуму, інтелектуальна карта, карта уявлень, асоціативна карта тощо, але суть

залишається незмінною – це своєрідне схематичне зображення мисленнєвого процесу. І в час тотальної комп'ютеризації, коли сучасна людина змушена сприймати та засвоювати великі потоки інформації, ментальна карта завдяки своїй багатофункціональності, універсальності та зручності поступово завойовує популярність. Її активно застосовують для формулювання нових ідей, фіксування та структурування даних, аналізу та впорядкування даних, прийняття рішень тощо.

Уперше ментальну карту як метод візуалізації інформації застосував філософ Порфирій Тирський у III ст. н. е. з метою краще зрозуміти концепції Арістотеля. А сам термін «карта знань» («інтелектуальна карта») запропонував та обґрунтував Т. Б'юзен. Саме він спростив процес створення ментальних карт та активно впроваджував їх в освіті та управлінні [7, с. 74].

Ментальна карта якнайкраще підходить для вирішення проблеми із прогалинами у фактичних знаннях учнів у закладах професійно-технічної освіти, які з української мови, наприклад, не мають змоги вивчати матеріал в діахронії, адже приходять до навчального закладу вже з базовою середньою освітою. Карта знань дає змогу систематизувати і структурувати навчальний матеріал, віднайти смислові зв'язки, заповнивши лакуни шкільної освіти. Щодо вмінь, необхідних для уроків української мови і літератури, та навичок навчально-пізнавальної діяльності, то тут ментальні карти виступають таким собі «стимулятором» різних мисленнєвих операцій, покращуючи пам'ять, концентрацію уваги та її стійкість, розвиваючи мислення тощо.

Окрім того, викладання за допомогою ментальних карт також має свої переваги. За словами І. Шахіної та Р. Медведєва, карти знань привертають увагу аудиторії, налаштовуючи її до співпраці; роблять заняття і презентації органічними, такими, що приносять радість і викладачеві, і учням; лекційний матеріал стає гнучким, його можна легко пристосовувати до умов, що змінюються, а його об'єм зменшується, натомість учні глибше розуміють предмет, бо ментальні карти не тільки зберігають факти, але і демонструють взаємозв'язки між ними, і краще засвоюють матеріал, оскільки карти знань ілюструють лише інформацію, що безпосередньо стосується предмета, який вивчається [7, с. 75–76].

На комбінованих уроках української мови інтелектуальні карти доречно використовувати на етапі актуалізації опорних знань, умінь та навичок учнів. Адже специфіка викладання української мови у професійно-технічних навчальних закладах передбачає наявність теоретичного фактажу зі школи, без якого неможливе сприйняття нового матеріалу. Учні повинні знати та розуміти основні терміни, орієнтуватися у рівнях мовної структури, які пов'язані між собою.

Варто зауважити, що побудова ментальних карт повинна здійснюватися учнями, а викладач має бути консультантом, аж ніяк не виконавцем, бо така карта знань не матиме практичного значення, адже учень, який не розумітиме зв'язків між її структурними частинами, не зможе нею скористатися. Тому кінцевий вигляд карти може відрізнитися від задуму педагога. Крім того, ментальна карта не має на меті відповісти на всі питання та все детально розповісти, вона слугує схемою, йдучи за якою учень зможе розв'язати поставлені завдання.

Для прикладу, погляньмо на ментальну карту, створену для уроку української мови (рис. 1). Така карта має очевидні переваги перед класичними презентаціями, оскільки дає змогу сприйняти матеріал цілісно, органічно, але в той же час не замінює схем і таблиць, а виступає радше доповненням до них.

Рис. 1. Ментальна карта «Послідовність розбору речення».

На уроках української літератури у закладах професійно-технічної освіти ментальні карти доцільно застосовувати на етапі закріплення пройденого матеріалу. Вони підходять і для запам'ятовування великих обсягів інформації, і структурування прочитаного твору та його аналізу, і запам'ятовування основних фактів і слів, аналізування подій, характеристики образів, визначення проблематики у прочитаному тексті, підбиття підсумків тощо. Тобто йдеться не про звичайне запам'ятовування чи запис, а про осмислене сприйняття, швидше й глибше розуміння, що дозволяє відтворювати знання навіть через тривалий проміжок часу.

Особливо доречні карти знань при вивченні поезії, адже практика показує, що віршовані тексти учні гірше сприймають, а тим паче запам'ятовують.

Використовуючи карти знань на уроках української літератури, можна також поліпшити пам'ять учнів, вміння формулювати та висловлювати власну думку, використовуючи при цьому весь інтелектуальний потенціал. І насамкінець організувати успішну взаємодію між учнями, прискоривши при цьому творчий процес.

Доречно використовувати ментальні карти при написанні творів-роздумів, есе, творчих завдань, власного висловлення. Асоціативні карти допоможуть логічно структурувати думку, не загубити важливі ідеї, вибудувати сюжетну лінію та розставити акценти у творі.

Сучасний педагог повинен впроваджувати новітні технології в освітню діяльність, а переваги використання ментальних карт мають стимулювати його до цього. Насправді зробити карту знань не становить особливих труднощів. Відеоролики з детальними інструктажами зі створення ментальних карт у різних сервісах чи не щодня з'являються у мережі Інтернет. Залишається тільки вибрати найбільш зручне програмне забезпечення. І навіть якщо ви посередній користувач ПК і не володієте навичками роботи з операційною системою, детальні покрокові схеми створення карт знань допоможуть успішно справитись із поставленими завданнями. А позитивні результати роботи швидко компенсують затрачені час та енергію. Для своєї роботи ми використовуємо програмне забезпечення XMind ZEN (рис.2).

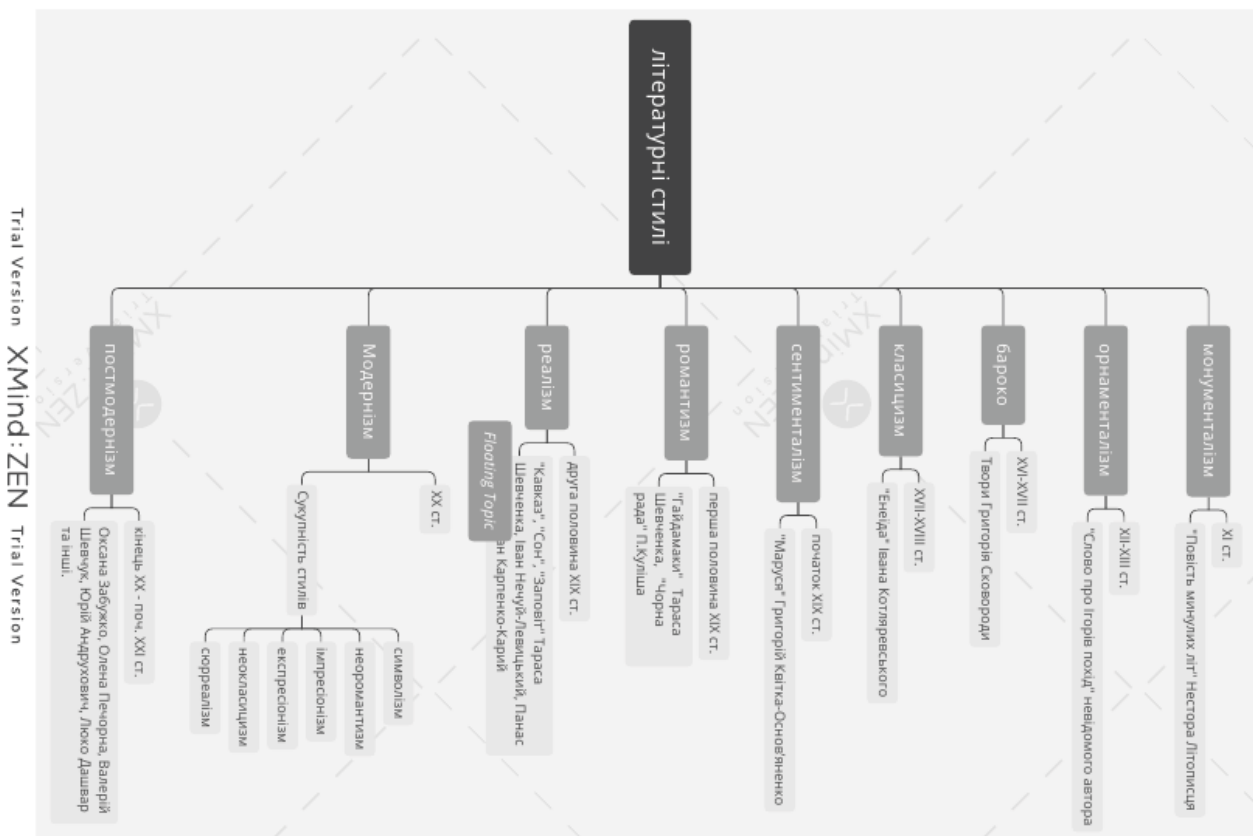

Рис. 2. Ментальна карта «Літературні стилі», створена з використанням програмного забезпечення XMind ZEN

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, одним із шляхів покращення якості знань на уроках української мови і літератури у закладах професійно-технічної освіти є створення ментальних карт (карт знань, інтелектуальних карт, асоціативних карт). У процесі роботи з ними учні можуть подолати причини, що впливають на їх успішність.

Ментальні карти є універсальними. На уроках української мови вони допомагають одночасно утримувати у свідомості велику кількість інформації, встановлюючи смислові зв'язки між її частинами, що дозволяє швидко відтворити знання, а також систематизувати і структурувати навчальний матеріал, що сприяє його розумінню, а відтак застосуванню на практиці. На уроках української літератури ментальні карти доцільно використовувати при вивченні поезії, написанні власного висловлення чи есе. Такі карти сприяють успішній взаємодії викладача та учнів, розвитку їх творчих здібностей. Широке застосування ментальних карт у навчальному процесі, їх різноманіття сприяє подальшим дослідженням теми, а їх очевидні переваги – її практичному використанню у закладах професійно-технічної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бобрицька В. І. Комп'ютерно орієнтована освіта майбутніх філологів: навчально-методичний посібник для студентів / В. І. Бобрицька, С. М. Процька. – Полтава : Скайтек, 2016. – 136 с.
2. Гордєєва А. Інтелектуальні карти як засіб формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх філологів / А.Й.Гордєєва // Іноземні мови. – № 4/2012[72]. – С. 51–58.
3. Кобися А. П. Застосування ментальних карт у професійній педагогічній діяльності [Електронний ресурс] // Звітна наукова конференція присвячена 15-річчю Інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України (27 березня 2014 р.). – Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/>. – Назва з екрану.
4. Кремена Л.М. Причини невисокої якості знань учнів і шляхи їх подолання [Електронний ресурс] / Кремена Лідія Миколаївна. – Режим доступу: <http://klasnaocinka.com.ua/ru/article/>. – Назва з екрану.
5. Нова українська школа: poradnik dla vchytelia / Під заг. ред. Бібік Н. М. – К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. – 206 с.
6. Хачатрян С. Карти знань, їх призначення, редактор карт знань [Електронний ресурс] / С. Хачатрян. – Режим доступу: <http://www.kievoit.ippo.kubg.edu.ua/>. – Назва з екрану.
7. Шахіна І. Використання ментальних карт у навчальному процесі [Електронний ресурс] / Ірина Шахіна, Роман Медведєв // Наукові записки. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти. – Випуск 8(III). – Режим доступу: <https://phm.cuspu.edu.ua/>. – Назва з екрану.

REFERENCES

1. Bobrytska V. I. Kompiuterno oriientovana osvita maibutnix filolohiv : navchalno-metodychnyi posibnyk dlia studentiv [Computer-oriented education of future philologists: a manual for students] / V. I. Bobrytska, S. M. Protska. – Poltava : Skaitek, 2016. – 136 s.
2. Hordieieva A. Intelktualni karty yak zasib formuvannia inshomovnoi komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnix filolohiv [Intellectual maps as a means of forming the foreign language communicative competence of future philologists] / A.Y.Hordieieva // Inozemni movy. – № 4/2012[72]. – S. 51–58.
3. Kobysia A. P. Zastosuvannia mentalnykh kart u profesiinii pedahohichnii diialnosti [Application of mental maps in professional pedagogical activity] [Elektronnyi resurs] // Zvitna naukova konferentsiia prysviachena 15-richchiiu Instytutu informatsiinykh tekhnolohii i zasobiv navchannia NAPN Ukrainy (27 bereznia 2014 r.). – Rezhym dostupu: <http://lib.iitta.gov.ua/>. – Nazva z ekranu.
4. Kremena L. M. Prychyny nevysokoi yakosti znan uchniv i shliakhy yikh podolannia [Reasons for poor quality of students' knowledge and ways to overcome them] [Elektronnyi resurs] / Kremena Lidiia Mykolaivna. – Rezhym dostupu : <http://klasnaocinka.com.ua/ru/article/>. – Nazva z ekranu.
5. Nova ukrainska shkola : poradnyk dlia vchytelia [New Ukrainian School: Teacher's Guide] / Pid zah. red. Bibik N. M. – K. : TOV «Vydavnychiy dim «Pleiady», 2017. – 206 s.
6. Khachatryan S. Karty znan, yikh pryznachennia, redaktor kart znan [Knowledge maps, their appointment, knowledge maps editor] [Elektronnyi resurs] / S. Khachatryan. – Rezhym dostupu: <http://www.kievoit.ippo.kubg.edu.ua/>. – Nazva z ekranu.
7. Shakhina I. Vykorystannia mentalnykh kart u navchalnomu protsesi [Use of mental maps in the educational process] [Elektronnyi resurs] / Iryna Shakhina, Roman Medvediev // Naukovi zapysky. Seriiia : Problemy metodyky fizyko-matematychnoi i tekhnolohichnoi osvity. – Vypusk 8(III). – Rezhym dostupu: <https://phm.cuspu.edu.ua/>. – Nazva z ekranu.

ПОГРЕБЕНЬК І.

MIND MAPS IN TEACHING THE UKRAINIAN LANGUAGE AND LITERATURE IN VOCATIONAL EDUCATION INSTITUTIONS

The article presents mind maps as one of the ways to improve the quality of learning in the Ukrainian language and literature lessons in vocational education institutions. Working with them helps

students overcome the reasons that affect their learning progress, in particular fill gaps in the factual knowledge and abilities necessary for the Ukrainian language and literature, develop educational and cognitive skills. The teacher, on the other hand, can improve the level of development and upbringing of students' personal qualities, which certainly influences their future professional activity.

The author indicates that mind maps are universal. Their implementation in the Ukrainian language and literature lessons allows learners to quickly systematize and structure teaching material, to identify gaps and establish conceptual links between different blocks of information, which significantly contributes to comprehensive study of information and leads to its subsequent application in practice. Furthermore, mind maps are favorable to improving the students' memory, developing the ability to formulate and express their thoughts, facilitate creative abilities, and ensure a successful interaction between the teacher and students in the Ukrainian language and literature lesson.

By giving the example of the mind maps «Sequence of the Sentence Analysis» and «Literary Styles», the author advances arguments for the relevance of their use in the lessons. Mind maps have obvious advantages over classical presentations, since they allow learners to comprehend the material holistically, provoking comprehensive memorization and understanding.

The author accentuates on the fact that modern educator should introduce the latest technologies into educational activities, and the benefit of using mind maps serves as a stimulus in the teaching process.

Key words: *mind map, interdisciplinary discourse, information and communication technology, interactive method, educational and cognitive activity.*

Надійшла до редакції 06.08.2018 р.